②सम्बद्ध-विषयाः

- उपयोगि-विषयाः

②विधिः

अथौपासनविधिः

> तस्माद् अग्नये सायँ हूयते ।
> सूर्याय प्रातः

इति श्रुतिः ॥

बो० प० सू० (१-१६-७)-

> पाणि-ग्रहण-प्रभृति व्रीहिभिर् यवैर् वा ।
> हस्तेनैते आहुती जुहोति-
> 'ॐ अग्नये स्वाहा, प्रजापतये स्वाहा'
> इति सायम् ।
> 'ॐ सूर्याय स्वाहा, प्रजापतये स्वाहा' इति प्रातरपि ।
> अग्निहोत्र-हविषाम् अन्यतमेन हूयते॥

बो० गृ० शे० सू० (४-८-४)-

> अथास्तमित आदित्ये व्रीहिभिर्यवैर्वा हस्तेनैते आहुती जुहोति- 'अग्नये स्वाहा, प्रजापतये स्वाहा' इति सायम् । 'सूर्याय स्वाहा, प्रजापतये स्वाहा' इति प्रातरपि । अग्निहोत्रहविषामन्यतमेन जुहुयात् । पर्वणि पर्वणि चाग्नेयस्थालीपाकेन यजेत । उपवास एव कालान्तरे भोजनमतृप्तिश्चान्नस्य च । एवमेव सायं होमेन प्रतिपद्यते सन्तिष्ठत औपासनतन्त्रम् ॥

औपासनस्य कालो निरूपितः बोधायनसूत्रे-

> आसायं कर्मणः प्रातः,
> आप्रातः सायं कर्मण आहुतिर्नातिपद्येत पार्वणं पार्वणान्तरम्।

> प्रदोषान्तो होमकालः सङ्गवान्तः प्रातः

इत्याश्वलायनः ।

प्रदोषान्तो नाम रात्रौ नवनाड्यात्मकः कालः ।
सङ्गवान्तो नाम प्रातर्दशनाड्यात्मकः कालः ॥

②अग्नि-सम्पादनम्

अथ प्रातरौपासनप्रयोगः

अथाग्नेः पश्चात्सपत्नीकः प्राङ्मुख उपविश्य

[

समित्समारोपिताग्निश्चेदारोपितं समिधं

आ॒जुह्वा॑नस्(=हूयमानः) सु॒-प्रती॑कꣳ पु॒रस्ता॒द्
अग्ने॒ स्वायँ॒ योनि॒म् **आ सी॑द** सा॒ध्या(→ साधुया माध्यन्दिने) ।
अ॒स्मिन्थ् स॒ध-स्थे॒, अध्य् उत्त॑रस्मिन्
विश्वे॑ देवा॒ः! यज॑मानश् च **सीदत** ।

उद्बु॑ध्यस्वाग्ने॒ प्रति॑ जागृह्य्
एनम् इष्टा-पू॒र्ते सꣳसृ॑जेथाम॒यञ्च॑ ।
पुन॑ः **कृ॒ण्वꣳस्** त्वा॑ पि॒तर॒यँ॒ युवा॑नम्
अ॒न्वाता॑ꣳसी॒त् त्वयि॒ तन्तु॑म् ए॒तम् ।

ॐ भूर्भुवःसुवरों अग्निं प्रतिष्ठापयामि

इति लौकिकाग्नौ प्रतिष्ठाप्य वेणुधमन्या प्रबोध्य
]

②परिषेचनान्तम्

आचम्य प्राणानायम्य
आवयोर् उपात्त-दुरितक्षय-द्वारा
श्रीपरमेश्वर-प्रीत्यर्थं प्रातर्-औपासन-होमं व्रीहिभिर् होष्यामीति सङ्कल्प्य,

> ॐ जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे । इमं नो यज्ञमुपयाहि विद्वान् ॥
> विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य । शत्रूयता माभरा भोजनानि

इत्युपस्थायाग्निं प्रागादिपरिसमूह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य, हवनीयद्रव्यमुत्तरतो निधाय, ज्वलता दर्भद्वयेनाभिद्योत्य प्रोक्ष्य तेनैव दर्भद्वयेन पुनरभिद्योत्य, अन्येन ज्वलता दर्भद्वयेन त्रिः पर्यग्निकृत्वाऽप उपस्पृश्य हवनीयद्रव्यमग्नेः पश्चाद्दर्भेषु सादयित्वा

जु॒षस्वं॑ नः स॒मिधं॑म् अग्ने अ॒द्य
शोचा॑ बृ॒हद् य॑ज॒तं(=यज्ञीयं) धू॒मम् **ऋ॒ण्वन्**(=प्रेरयन्) ।
उप॑ **स्पृश** दि॒व्यं सानु॒ स्तूपैः॒
सं(→ततनः) र॒श्मिभि॑स् **ततनः**(←तन्) सूर्य॑स्य ॥

इति प्रार्थ्याग्निं परिषिञ्चति

अदि॒तेऽनु॑ मन्यस्व। (इति दक्षिणतः, प्राचीनम्)

अनु॑म॒ते(=ऊनचन्द्रे पूर्णमासि) ऽनु॑ मन्यस्व। (इति पश्चिमाद् उदीचीनम्)

सर॑स्-वते(छान्दसो गुणः) ऽनु॑ मन्यस्व। (इति उत्तरतः प्राचीनम्)

देव॑ सवितः॒ प्रसु॑व। (इति प्रागारम्भं प्रदक्षिणं)

('अदितेऽनुमन्यस्व' इति दक्षिणतः प्राचीनम् , 'अनुमतेऽनुमन्यस्व' इति पश्चादुदीचीनम् 'सरस्वतेऽनुमन्यस्व' इत्युत्तरतः प्राचीनम् , 'देवसवितः प्रसुव' इति समन्तं प्रदक्षिणम् ॥)

②अलङ्कारः

अथ

(अग्नये नमः इत्यादि विसर्पिणे नमः । मध्ये यशपुरुषाय नमः)

अग्नये नमः, जातवेदसे नमः,
सहोजसे नमः, अजिरा-प्रभवे नमः,
वैश्वानराय नमः, नर्यापसे नमः,
पङ्क्तिराधसे नमः, विसर्पिणे नमः

(इति ऐन्द्र्यादिदिक्षु अग्निमर्चयेत् ।)

("मध्ये यज्ञपुरुषाय नमः" इति क्वचित्।)

इत्यग्निमभ्यर्च्य

अग्निं प्रज्वलितं वन्दे
जातवेदं हुताशनम् ।
सुवर्णवर्णमनलं
समिद्धं विश्वतोमुखम् ॥

इति प्रणम्य

②होमः

तूष्णीमेकां समिधम् अभ्याधाय
आदीप्तायास् तस्याः पश्चिमार्धे होमद्रव्यं हस्तेन गृहीत्वा
काय-तीर्थेन(=??) प्राङ्मुखं जुहोति-

ॐ सूर्याय स्वाहा । सूर्यायेदं न मम ।

एवमेव द्वितीयां भूयसीं आहुतिं समित्पूर्वार्धे प्रत्यङ्मुखं जुहोति-

ॐ प्रजापतये स्वाहा । प्रजापतय इदं न मम ॥

②परिषेचनम्

पुनः 'जुषस्वनः०' इत्यादि, ।।

जुषस्व नः समिधम् अग्ने अद्य
शोचा बृहद् यजतं(=यज्ञीयं) धूमम् **ऋण्वन्**(=प्रेरयन्) ।
उप **स्पृश** दिव्यं सानु स्तूपैः
सं(→ततनः) रश्मिभिस् **ततनः**(←तन्) सूर्यस्य ॥

अदितेऽन्वमँस्थाः। (इति दक्षिणतः, प्राचीनम्)

अनुमतेऽन्वमँस्थाः। (इति पश्चिमाद् उदीचीनम्)

सरस्वते ऽन्वमँस्थाः। (इति उत्तरतः प्राचीनम्)

देव सवितः प्रासावीः। (इति प्रागारम्भं प्रदक्षिणं)

इति पूर्ववत् परिषिच्य

②उपस्थानम्

समिधमाधाय उपतिष्ठते-

⑥यत्ते अग्ने ...{Loading}...

यत्ते अग्ने तेजस्तेनाहन्तेजस्वी भूयासम् ।

यत्ते अग्ने वर्चस्तेनाहवँवचस्वी भूयासम् ।

यत्ते अग्ने हरस्तेनाहꣳ हरस्वी भूयासम् ॥

मयि मेधाम् मयि प्रजाम्,
मय्य् अग्निस् तेजो दधातु ।

मयि मेधाम् मयि प्रजाम्,
मयीन्द्र इन्द्रियन् दधातु ।

मयि मेधाम् मयि प्रजाम्,
मयि सूर्यो भ्राजो दधातु ॥ [2]

('यत्ते अग्ने ... भ्राजो दधातु')
इति षड्भिरुपस्थायोपविश्य

②भस्म-धारणादि

मा नस् तोके(=अपत्यमात्रे) तनये मा न आयुषि
मा नो गोषु **मा** नो अश्वेषु **रीरिषः** ।
वीरान् **मा** नो रुद्र **भामितो**(=क्रुद्धः) **वधीर्**
हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ।

'मानस्तोके ... विधेम ते'
इत्य्-उदक-स्थितं प्राक्-स्थितं वा भस्म गृहीत्वा

'ॐ ओजोसि' इति ललाटे,
'सहोसि' इति कण्ठे,
'बलमसि' इति दक्षिणबाहुमूले,
'भ्राजोसि' इति हे कण्ठपृष्ठे,
'देवानां धाम नामासि' इति नाभौ,
'विश्वमसि विश्वायुः इति हृदये,
'सर्वमसि सर्वायुरभिभूः'

इति शिरसि च धारयेत् ।

'श्रद्धां मेधां... हव्यवाहन' इत्याशिषः सम्प्रार्थ्य गोत्राभिवादनं कृत्वा

अनेन प्रातरौपासनहोमकर्मणा श्री परमेश्वरः प्रीयताम्

इति कर्मेश्वराय समर्प्य

②समारोपणम्

[समारोपपक्षे-

अयन् ते **योनिर्** ऋत्वियः ।
यतो जातो **अरोचथाः** ।
तञ् जानन्न् अग्न **आ रोह** (→ सीदेति शाकले) ।
अथा नो **वर्धया रयिम्** ।

इत्यग्निं समिधि समारोप्य]

②आचमनम्

तद्विष्णोः परमं पदं
सदा **पश्यन्ति** सूरयः ।
दिवीव चक्षुर(→सूर्यः|श्रोणाः) आततम् ॥

'तद्विष्णोः परमं पदं...चक्षुराततम्' इति विष्णुं स्मृत्वाऽऽचामेत् ।

इति प्रातरौपासनहोमः ॥
इत्यौपासनविधिः ॥

...